

УДК 376.316

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.24>

Ірина СИДОРУК

доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0003-3029-3142

Бібліографічний опис статті: Сидорук, І. (2022). Підготовка фахівців галузі знань 01 Освіта/Педагогіка для сфери інклюзивної освіти в Україні. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 154–158, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.24>

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 01 ОСВІТА/ПЕДАГОГІКА ДЛЯ СФЕРИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті актуалізовано проблему готовності освітян до діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Частково порушено питання щодо того, на базі яких спеціальностей доцільно здійснювати підготовку фахівців педагогічного профілю для сфери інклюзивної освіти: 016 Спеціальна освіта чи 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта. Виявлено, що, згідно даних Урядового порталу (єдиного веб-порталу органів виконавчої влади України), підготовка педагогів та асистентів вчителя є одним з найважливіших чинників якісного інклюзивного навчання у школі. Представлено результати дослідження потреб стейкхолдерів у забезпеченості якості освіти в аспекті впровадження інклюзивного навчання та рекомендації щодо необхідних змін для підвищення якості інклюзивного навчання, корті розроблені для усунення виявлених, в ході дослідження, проблем. З'ясовано, що готовність освітян до роботи в умовах інклюзивної освіти є вкрай недостатньою, у тому числі, і готовність фахівців зі спеціальної освіти; сучасні запити до українських закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку конкурентоспроможних на ринку праці фахівців для сфери інклюзивної освіти, зумовлюють пошук нових підходів та розробку інноваційних, оригінальних освітніх програм. Розкрито результати аналізу затверджених Міністерством економіки України професійних стандартів на предмет наявності вимоги щодо сформованості інклюзивної компетентності в педагогічного працівника. Вивчено освітньо-професійні програми для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти за якими заклади вищої освіти здійснювали набір абітурієнтів у 2022 році у контексті реалізації інклюзивної парадигми в освіті.

Ключові слова: інклюзивна освіта, спеціальна освіта, фахівці педагогічного профілю, заклад вищої освіти, підготовка фахівців, освітня програма, освітній рівень.

Iryna SYDORUK

Doctor of Pedagogy, Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli Ave, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0003-3029-3142

To cite this article: Sydoruk, I. (2022). Pidhotovka fakhivtsiv haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika dlia sfery inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Training of specialists in the field of knowledge 01 Education/ Pedagogy for the sphere of inclusive education in Ukraine]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 154–158, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.4.24>

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF KNOWLEDGE 01 EDUCATION/ PEDAGOGY FOR THE SPHERE OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

In the article, the author updates the problem of the readiness of educators to work in the conditions of inclusive education in Ukraine and the training of pedagogical professionals to work in an inclusive educational environment. The scientist raises the question of what specialties should be used to train specialists for the field of inclusive education: 016 Special education or 011 Educational, pedagogical sciences, 012 Preschool education, 013 Primary education. It was revealed that, according to the data of the Government portal (the only web portal of the executive authorities of Ukraine), the training of teachers and teacher assistants is one of the most important factors of high-quality inclusive education at school. The author presented the results of a study of the needs of stakeholders in ensuring the quality of education in the aspect of the implementation of inclusive education and recommendations

on the necessary changes to improve the quality of inclusive education. They are designed to eliminate the problems identified during the research. It was found that the readiness of educators to work in the conditions of inclusive education is extremely insufficient, including the readiness of specialists in special education. It was found that modern requests to Ukrainian institutions of higher education, which train competitive labor market specialists for the field of inclusive education, lead to the search for new approaches and the development of innovative, original educational programs. The results of the analysis of the professional standards approved by the Ministry of Economy of Ukraine regarding the presence of a requirement regarding the formation of inclusive competence in a pedagogical worker have been revealed. Educational and professional programs for the first (bachelor's) and second (master's) levels of higher education, according to which higher education institutions recruited applicants in 2022 in the context of the implementation of an inclusive paradigm in education, were studied.

Key words: inclusive education, special education, pedagogical specialists, a university, training specialists, an educational program, an educational level.

Актуальність проблеми. Інтеграція України в європейський та світовий освітній простір зумовлює реформи в напрямі розвитку інклюзивної освіти в Україні та зміни в законодавстві; актуалізує роботу з організації інклюзивного освітнього простору на різних рівнях; розбудову системи професійної підготовки фахівців для сфери інклюзивної освіти. Вочевидь, сьогодні існує необхідність підготовки в умовах закладу вищої освіти фахівців різних спеціальностей галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, здатних до ефективної професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Вона підсилюється затребуваністю інклюзивної освіти на ринку освітніх послуг серед батьків дітей з особливими освітніми потребами.

Згідно даних Урядового порталу (єдиний веб-портал органів виконавчої влади України), підготовка педагогів та асистентів вчителя є одним з найважливіших чинників якісного інклюзивного навчання у школі. Дослідження потреб стейкхолдерів у забезпеченості якості освіти в аспекті впровадження інклюзивного навчання (2021–2022 рр.), виявило проблеми із відсутністю системної підтримки та навчання діючих педагогів, інструкцій, тренінгів, курсів, затверджених і визнаних на рівні держави; потребують методичної підтримки й інклюзивно-ресурсні центри. За результатами дослідження сформовано рекомендації щодо необхідних змін для підвищення якості інклюзивного навчання: обов'язкова підготовка майбутніх педагогів та підвищення кваліфікації вчителів, що вже працюють у школах; запровадження супервізії для тренерів, педагогів, директорів шкіл, інклюзивно-ресурсних центрів; упровадження механізму часткової оплати педагогам за отримання другої вищої освіти. Але такі кроки стосуються, по-перше, певної категорії фахівців, котрі працюють в сфері інклюзивної освіти, по-друге –

переважно педагогів, котрі вже працюють у системі освіти (Урядовий портал).

Виникає питання: на базі яких спеціальностей доцільно здійснювати підготовку фахівців для сфери інклюзивної освіти (016 Спеціальна освіта чи 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта)? Зауважимо, що як діяльність фахівців зі спеціальної освіти, так і діяльність педагогів закладу освіти (дошкільного, загального середнього, позашкільного тощо) в умовах інклюзивного освітнього середовища є принципово новими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки фахівців у контексті новітніх тенденцій інклюзивної освіти порушені у наукових працях вітчизняних учених: С. Архипової, В. Бондаря, А. Колупаєвої, А. Конончук, О. Мартинчук, В. Шевченко, М. Шеремет та ін.

Мета статті полягає в розкритті реального стану щодо підготовки фахівців в Україні у контексті реалізації інклюзивної парадигми в освіті через аналіз освітньо-професійних програм галузі знань 01 Освіта/Педагогіка першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти (денна, заочна форми навчання) на які заклади вищої освіти здійснювали набір здобувачів освіти у 2022 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз затверджених Мінекономіки України професійних стандартів засвідчив таке: професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» не передбачає сформованість інклюзивної компетентності в працівника; професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» передбачає інклюзивну компетентність

(здатність створювати умови, що забезпечують функціонування інклюзивного освітнього середовища, здатність до педагогічної підтримки осіб з особливими освітніми потребами, здатність забезпечувати в освітньому середовищі сприятливі умови для кожного учня, залежно від його індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів), котра покликана забезпечити виконання такої трудової функції, як участь в організації безпечного та здорового освітнього середовища.

Ми поділяємо думку О. Мартинчук, котра не втрачає своєї актуальності, що готовність освітян до роботи в умовах інклюзивної освіти є вкрай недостатньою, у тому числі, і готовність фахівців зі спеціальної освіти (Мартинчук, 2018, р. 74). Це зумовлено, зокрема:

– браком системної, спеціально організованої роботи в закладах вищої освіти щодо формування в здобувачів освіти компетентності у сфері інклюзивного навчання, підготовки до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі (зміст освітніх програм зі спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта містить не достатню кількість освітніх компонентів, здатних належно підготувати освітян до такого виду діяльності, сформувати відповідні компетентності у сфері інклюзивного навчання, зокрема, інклюзивну компетентність);

– суто нозологічним підходом до розроблення змісту освітніх програм зі спеціальності 016 Спеціальна освіта, що не «забезпечує підготовку фахівця зі спеціальної освіти як педагога підтримки усіх учасників освітнього процесу, здатного до ефективної організації інклюзивної освіти, до забезпечення її якості та експертної підтримки» (Мартинчук, 2018, р. 74);

– відсутністю в Національному класифікаторі України: Класифікатор професій ДК 003:2010 відповідної професійної кваліфікації (Мартинчук, 2018, р. 74).

Таким чином, нові запити до українських закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку конкурентоспроможних на ринку праці фахівців для сфери інклюзивної освіти, зумовлюють пошук нових підходів та розробку інноваційних, оригінальних освітніх програм.

Згідно даних Міністерства освіти і науки України, мережа спеціальних закладів загаль-

ної середньої освіти у 2021/2022 н. р. становить 310 закладів з контингентом 36 294 учнів. Разом з тим, упродовж останніх років в Україні спостерігається значне збільшення кількості дітей з особливими освітніми потребами, які отримують освіту в інклюзивних класах (групах) закладів освіти. Так, за офіційними статистичними даними в результаті розвитку інклюзивного навчання у 2021/2022 н. р. кількість учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти збільшилась на 7608 осіб і становить 32686 учнів (у 2020/2021 – 25078 учнів). Кількість інклюзивних класів зросла на 4535 одиниць і становить 23216 таких класів. Також за останні три роки в Україні розбудована і продовжує функціонувати мережа інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Вони забезпечують системний, кваліфікований психолого-педагогічний супровід здобувачів дошкільної та загальної середньої освіти. Станом на 1 січня 2021 р. налічувалося 633 ІРЦ, де 151 427 дітей пройшли комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку (Міністерство освіти і науки України: статистичні дані).

Зауважимо, що перелік механізмів та інструментів реалізації Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки включає популяризацію «серед абітурієнтів, студентів та викладачів навчальні напрямки, в рамках яких відбувається підготовка спеціалістів з інклюзивної освіти».

Як справедливо зазначають М. Шеремет, Д. Супрун, С. Кондукова, «...Інноваційна реформа національної системи вищої спеціальної освіти має бути спрямованою на зростання конкурентоспроможності навчальних закладів, що, в свою чергу, забезпечувало б економіку країни фахівцями, здатними втілювати інноваційні технології у всі сфери суспільного життя осіб з особливими освітніми потребами» (Шеремет, Супрун, Кондукова, 2020, р. 7). Нині підготовка таких фахівців здійснюється переважно в межах спеціальностей 016 Спеціальна освіта, 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта.

Вивчення актуального стану підготовки фахівців до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища передбачає аналіз освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої

освіти (денна, заочна форми навчання) на які заклади вищої освіти (ЗВО) України здійснювали набір абітурієнтів у 2022 р. Необхідну для аналізу інформацію ми отримали з Єдиної державної електронної бази з питань освіти. Дана інформаційна система містить інформацію про всі ЗВО України, що реалізують підготовку фахівців за першим та другим рівнями вищої освіти, перелік освітніх програм відповідно до спеціальності. Усю отриману інформацію систематизовано та зафіксовано в таблиці. Вона актуальна на момент зарахування студентів.

У результаті аналізу освітньо-професійних програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальностей 016 Спеціальна освіта, 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, 014 Середня освіта, за якими оголошено набір абітурієнтів у 2022 р. з підготовки фахівців для сфери інклюзивної освіти з'ясовано:

- здобути освітній ступінь бакалавра за спеціальністю 016 Спеціальна освіта можна в 38 ЗВО України. З них два університети здійснюють підготовку здобувачів освіти за освітньо-професійною програмою «Спеціальна освіта (логопедія). Інклюзивна освіта»;

- з 53 ЗВО України, що здійснюють підготовку здобувачів освіти за освітнім ступенем бакалавра зі спеціальності 013 Початкова освіта, чотири – оголосили набір абітурієнтів для здобуття вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Початкова освіта. Інклюзивна освіта»;

- у межах спеціальностей 014 Середня освіта, 011 Освітні, педагогічні науки та 012 Дошкільна освіта не виявлено жодної освітньо-професійної програми, в назві якої була б задекларована інклюзивна складова.

У результаті аналізу освітньо-професійних програм другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальностей 016 Спеціальна освіта, 011 Освітні, педагогічні науки, 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта, за якими оголошено набір абітурієнтів у 2022 р. з підготовки фахівців для сфери інклюзивної освіти з'ясовано:

- здобути освітній ступінь магістра зі спеціальності 016 Спеціальна освіта можна в 30 ЗВО України. З них п'ять – пропонують підготовку фахівців для сфери інклюзивної освіти в межах спеціальності 016 Спеціальна освіта за такими

освітньо-професійними програмами: «Тифлопедагогіка та інклюзивна освіта», «Олігофренопедагогіка. Інклюзивна освіта», «Інклюзивна освіта», «Спеціальна та інклюзивна освіта», «Спеціальна освіта. Інклюзивна освіта»;

- здобути освітній ступінь магістра зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки можна в 58 ЗВО України. З них п'ять – оголосили набір абітурієнтів для здобуття вищої освіти за такими освітньо-професійними програмами: «Освітні, педагогічні науки (Інклюзивна освіта)», «Інклюзивна освіта, корекційна педагогіка» (2 ЗВО), «Інклюзивна освіта», «Позашкільна та інклюзивна освіта»;

- здобути освітній ступінь магістра зі спеціальності 013 Початкова освіта можна в 41 ЗВО України. З них два – пропонують підготовку фахівців в межах спеціальності 013 Початкова освіта за такими освітньо-професійними програмами: «Початкова освіта. Інклюзивна освіта»; «Початкова освіта. Іноземна мова, Початкова освіта. Інклюзивна освіта»;

- здобути освітній ступінь магістра зі спеціальності 012 Дошкільна освіта можна в 39 ЗВО України. З них, один університет пропонує підготовку фахівців для сфери інклюзивної освіти в межах спеціальності 012 Дошкільна освіта за освітньо-професійною програмою «Дошкільна освіта. Інклюзивна освіта».

Виявлено один ЗВО, який здійснює підготовку фахівців для сфери інклюзивної освіти (магістерський рівень вищої освіти) за освітньо-професійною програмою «Інноваційний менеджмент інклюзивного середовища» в межах спеціальності 073 Менеджмент. А у межах спеціальності 014 Середня освіта не виявлено жодної освітньо-професійної програми в назві якої була б задекларована інклюзивна складова.

Висновки перспективи подальших досліджень. Таким чином, можемо резюмувати, що система освіти України наразі не може повноцінно задовольнити особливі освітні потреби дітей з порушеннями розвитку в умовах Нової української школи. Водночас закладами вищої освіти накопичено певний позитивний досвід щодо професійної підготовки фахівців до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. Проте здійснюється вона переважно в межах спеціальності 016 Спеціальна освіта. Вітчизняні ЗВО все ще знаходяться

в пошуку нових підходів в освіті щодо підготовки фахівців для сфери інклюзивної освіти. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в детальному аналізі навчальних планів на

предмет наявності освітніх компонентів, які б забезпечували належну підготовку відповідних фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єдина державна електронна база з питань освіти. URL: <https://vstup.edbo.gov.ua/offers/> (дата звернення: 01.09.2022).
2. Мартинчук О.В. Актуалізація проблеми підготовки фахівців зі спеціальної освіти до діяльності в інклюзивному освітньому просторі. *Науковий часопис. Випуск 36. Корекційна педагогіка*. 2018. С. 74.
3. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки. URL: <http://surl.li/davon> (дата звернення: 07.09.2022).
4. Підготовка педагогів та асистентів вчителя є одним з найважливіших чинників якісного інклюзивного навчання у школі – дослідження. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidgotovka-pedagogiv-ta-asistentiv-vchitelya-ye-odnim-z-najvazhlivishih-chinnikiv-yakisnogo-inklyuzivnogo-navchannya-u-shkoli-doslidzhennya> (дата звернення: 07.09.2022).
5. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 07.09.2022).
6. Шеремет М. К., Супрун Д. М., Кондукова С. В. Професійна підготовка фахівців спеціальної освіти в умовах сьогодення. *Інноваційні підходи в освіті та реабілітації дітей із особливими освітніми потребами* (до 15-річчя ВГО «Українська асоціація корекційних педагогів») : збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 2020. С. 6–10.

REFERENCES:

1. Yedyna derzhavna elektronna baza z pytan osvity [Unified state electronic database on education]. (n.d.). vstup.edbo.gov.ua. Retrieved from <https://vstup.edbo.gov.ua/offers/> [in Ukrainian].
2. Martynchuk, E.V. (2018). Aktualizatsiia problemy pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnoi osvity do diialnosti v inkliuzyvnomu osvithomu prostori [Actualization of the problem of training of specialists in special education for activities in inclusive educational space]. *Naukovyi chasopys. Vypusk 36. Korektsiina pedahohika*. 74–83 [in Ukrainian].
3. Natsionalna stratehiia rozvytku inkliuzyvnoi osvity na 2020–2030 roky [National strategy for the development of inclusive education for 2020-2030] Retrieved from <http://surl.li/davon> [in Ukrainian].
4. Pidhotovka pedahohiv ta asystentiv vchytelia ye odnym z naivazhlyvishykh chynnykiv yakisnoho inkliuzyvnoho navchannya u shkoli – doslidzhennia [Training of teachers and teacher assistants is one of the most important factors of high-quality inclusive education at school – research]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/pidgotovka-pedagogiv-ta-asistentiv-vchitelya-ye-odnim-z-najvazhlivishih-chinnikiv-yakisnogo-inklyuzivnogo-navchannya-u-shkoli-doslidzhennya> [in Ukrainian].
5. Statystychni dani [Statistical data]. (n.d.). mon.gov.ua. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> [in Ukrainian].
6. Sheremet, M. K., Suprun, D. M. & Kondukova, S. V. (2020). Profesiina pidhotovka fakhivtsiv spetsialnoi osvity v umovakh sohodennia [Professional training of special education specialists in today's conditions]. *Innovatsiini pidkhody v osviti ta rehabilitatsii ditei iz osoblyvymy osvithymy potrebamy (do 15-richchia VHO «Ukrainska asotsiatsiia korektsiinykh pedahohiv»)* : collection of materials of the 4th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kyiv : P. 6–10.